

From the Dayan's Desk - #115

Teshuvos of Rav Gedalia Dov Schwartz zt"l –Even Haezer (continued)

Supplemental Source Sheet

R' Yona Reiss

אבן העזר

סימן טז – בענין שינוי שם האב בגט

א. שו"ת אגרות משה אבן העזר חלק ד סימן כו

ולענין גט שנכתב בו שם האב על שם מי שגדלתה או שגדלו כשלא ידע שם האב ליכא קפידא כל כך מאחר שמוחזקת בשם בת איש זה וגם בתורה מצינו כהא אליבא דרמב"ן (במדבר פרק כו פסוק מו) דשרח לא היתה בת אשר אלא בת אשת אשר ומ"מ קראה הכתוב בת אשר וכהנה עוד הרבה, אבל לכתוב טוב להזכיר בפירוש בגט בת פלוני שגדלתה כבתו אבל במקום עיגון יש להתיר גם בסתמא.

סימן יז – בענין גט ע"י זיכוי מיד הבעל

א. קצות החושן סימן רמג ס"ק ח

וביו"ד ברמ"א סימן שכ"ח (סעיף ג') פסק במשרתת כדברי תרומת הדשן. ובט"ז שם (סק"ב) כתב דאפילו ליכא קילקול העיסה מהני הפרשת משרתת משום זכין לאדם שלא בפניו ע"ש. ואם כי ידעתי מיעוט ערכי להרהר אחר פסקי מוהרא"י ובפרט שכבר הלך אחריו הרמ"א והט"ז. אמנם לענ"ד תוס' והרשב"א לא ס"ל הכי, עיין בנדריים פרק ד' דף ל"ו (ע"ב) כתב שם הרשב"א (ד"ה הא) ז"ל, הא דאיבעיא להו התורם משלו על של חבירו צריך דעת או לא מי אמרינן כיון דזכות הוא לו כו', קשיא לי דהא שליחות לאו מדין דניחא ליה או לא ניחא ליה אלא גזירת הכתוב דמה אתם לדעתכם אף שלוחכם לדעתכם, ותדע לך שהרי האומר לחבירו צא ותרום לי והלך ומצאו תרום, למ"ד אין חזקה [שליח] עושה שליחותו אמרינן בפ"ק דחולין (יב, א) דלמא שמע אינש אחריני ותרום ורחמנא אמר (במדבר יח, כח) אתם גם אתם מה אתם לדעתכם אף שלוחכם לדעתכם, ואף על גב דהתם ניחא ליה שתיקן כריו, וי"ל דתורם משלו על של חבירו שאני, דלא בעינן שלוחו לדעתו אלא בתורם משל בעל הכרי על בעל הכרי, אבל בתורם משלו על של חבירו כיון שאינו של בעל הכרי לא בעינן שליחותו ממש ואין הדבר תלוי אלא אי זכות לו וזכין לאדם שלא בפניו, או לאו זכות דמצוה דנפשיה עדיף עכ"ל. וכ"כ תוס' שם בנדריים (ד"ה אלא) ע"ש, וא"כ בהאי דמשרתת דמפרשת חלה משל בעה"ב אין בזה משום זכות, דלא אמרינן זכין לאדם שלא בפניו אלא היכא דזוכה המקבל באיזו דבר כמו במזכה חפץ לפלוני, או במזכה גט לאשתו דזוכה האשה בגט, או במפריש משלו, אבל מפריש משל בעה"ב אין זה זכות אלא נחותא איכא ושליחות לאו מתורת נחותא הוא ובעינן לדעתכם דוקא.

סימן יח – בענין אשה עגונה מסורבת גט

א. שו"ת אגרות משה אבן העזר חלק ד סימן עה

כ"ו אייר תשכ"ט. מע"כ ידידי הרה"ג מהר"ר שלום ריווקין שליט"א רב בסיאטעל

הנה בדבר האשה שניסת אצל רעפארמער ראביי והבעל ואבותיו ואבות אבותיו היו רעפארמער. ואחרי זמן קצר נתפרדו בגירושין אזרחיים (דיווארס) של המדינה, והשתדל כתר"ה הרבה אצל הבעל בכמה אופנים וגם בכספים והוא מתעקש כדי לעגנה אם יש מקום להתירה מחמת שהנישואין היו אצל רעפארמער שלא היו כדן כלל ובלא עדים.

הנה יעיין כתר"ה במה שכתבתי בחלק אה"ע ח"א סימן ע"ו וסימן ע"ז שהקידושין שאצל הרעפארמער ברור שאינם כלום, וכל הנידון הוא מצד מה שדרו אח"כ כדרך איש ואשתו שבארתי בסימנים הקודמים בסימן ע"ד ובסימן ע"ה

שהארכתי בראיות גדולות מהריב"ש שבאלו הרשעים המופקרין ועוברין על כל התורה ליכא חזקה דאין בועל בעילת זנות, שלכן גם זה אינו כלום, ודחיתי בזה שיטת ידידי הגאון ר' יוסף אליהו הענקין שליט"א שכתב בספרו פירושי איברא דא"צ בקידושין שנתכוונו לקידושי מצות תורה אלא לזה שאשה זו לקח שתהיה לו לאשה הוא הכוונה לקנין אישות שצריך, שהרי הריב"ש אינו סובר כן ופסקו כמותו המחבר והרמ"א עיין שם. אבל בעצם בעובדא זו אף לשיטת הגרי"א הענקין שליט"א מסתבר דאינו כלום, דמאחר שהבעל ואבותיו ואבות אבותיו היו רעפארמער לא הוו קידושין, דהא הם סוברין שהראב"י דרעפארמער יכול לעשות קידושין כדיני ישראל, שבזה הא לא שייך החזקה דאין בועל בעילת זנות דהרי על דעת קידושין הראשונים הוא בועל, והוי זה כמו בקידשה בפחות משו"פ למ"ד דאין אדם יודע שאין קידושין פחות משו"פ שאיתא בכתובות דף ע"ג ע"ב שאם בעל נמי לא קנה מטעם דאדעתא דקידושין בעל, ובחשבו שהוא שוה פרוטה ונתברר אחר זמן שלא היה שו"פ גם לדינא אמרינן דבעל לא קנה מטעם דאדעתא דקידושין הראשונים שחשבו שהיה פרוטה הוא בועל ולא היה אף ספק לאלו שאין חוששין לשמא שו"פ במדי. והכא שהם היו סבורים שמה שנתקדשה אצל רעפארמער הם קידושין נמצא שהיא ביאתו ע"ד קידושין הראשונים דהרעפארמער שאינם כלום, וגרע מניסת בערכאות המדינה שאף הרעפארמער יודעין שצריך קידושי ישראל.

והנה מאחר שהיו זמן קצר ביחד הרי יותר מצוי שלא דרו אנשים כאלו שאינם שומרי תורה במקום שמצוי שומרי תורה, וא"כ הרי אפשר שלא ראו אותם שני עדים כשרים לעדות מדירתם ביחד, ונמצא עוד טעם שאף להגרי"א הענקין אינו כלום ויכול כתר"ה להודע היכן דרו ביחד אותו הזמן שאם לא היה במקום שמצויים שומרי תורה אין מה לחשוש כלל.

ומצד הקול שאולי היה ידוע להמכירים אותם שלא מבטלינן קלא לי"א שברמ"א /אה"ע/ סימן מ"ו סעי' ד', נמי אינו כלום דהא תחלת הקול ודאי היה שנתקדשה אצל רעפארמער שגם לפי הקול אינם קידושין כדכתבתי בסימן ע"ז. אך שמ"מ אם אפשר להשיג גט כשר מהראוי להשיג לרוחא דמילתא אבל אם א"א יש להתיר.

ב. שו"ת אגרות משה אבן העזר חלק ד סימן עו

ה' אדר תשל"ד

בדבר האשה אשר כבר היתה גרושה מבעלה ובאה לאמעריקא ובקשה להנשא לבן דודתה שהוא כהן שלכן הלכו לוורדזיניא לראב"י ריפורמי וניסת אליו שם, הנה פשוט אצלי שאינו כלום, דלבד מה שכותב כתר"ה שלא היו עדים כשרים, הנה אין עושין כלל ענין קידושין ואין שום נידון בדבר קידושין ההם, אבל הנידון הוא אם במה שאח"כ דרים הם בבית אחד כדרך איש ואשתו נעשה קידושי ביאה מצד אין אדם בועל בעילת זנות ועדים הרואים אותם שדרים בבית אחד הם ממילא עדי ביאה, כבר הרי ראה כתר"ה תשובותי בענינים כאלו שאני סובר דעל רשעים כאלו שאין ספק שאין חוששין לבעילת זנות ליכא חזקה זו דכן סובר הריב"ש ופסקו כמותו בין המחבר /אה"ע/ בסימן קמ"ט סעי' ו' בין הרמ"א בסימן כ"ו סעי' א', והארכתי בזה בתשובה באה"ע ח"א סימן ע"ד, אבל אף אליבא דהגרי"א הענקין זצ"ל שהבאתי שם שיטתו שאף ברשעים איכא חזקה זו כשלקחה לאשה ולא לזונה כתבתי בסימן ע"ו שלא שייך זה באלו שהלכו לרעפארם ראב"י דהרי סוברים בדעתם הטועה שהם קידושין ואדעתא דקידושין ראשונים בעל, וכן כתבתי בסימן ע"ז בגרו בסביבה שלא מצוי הרבה אנשים כשרים לעדות שניחוש שראו אותן שני עדים כשרים איך שמתייחדים כדרך איש ואשתו אין לחוש אף להגרי"א הענקין זצ"ל, והיה זה לרווחא דמלתא כי לדידי אין לחוש כלל כדלעיל, אבל מה שנולד להם בן שידוע שהוא מבעלה השני אינו עושה לעדים על הקידושין כיון שלא ידעו בשעת ביאה וליכא שום חשש אפילו אליבא דהגרי"א הענקין זצ"ל, אבל לדינא בכל אופן אף אם ידעו אינשי כשרין לעדות שהיו דרין כאיש ואשתו אינו כלום ובפרט כיון שלכהן הרי ע"י קידושין עובר איסור חמור מכשהוא בועל גרושה בלא קידושין הרי אף אם היה ידוע שלא היה בועל ביאת זנות לא היה לן החזקה כיון דע"י עושה איסור יותר חמור, סוף דבר אין לחוש כלום לנישואיה עם השני והיא מותרת לינשא לכל אדם מצד זה.

ג. שו"ת אגרות משה אבן העזר חלק ד סימן עז

א' דר"ח אדר השני תשל"ו. מע"כ ידידי הרב הגאון מוהרר"י ידידיה פרנקל שליט"א, הרב הראשי לתל אביב יפו. שלום וברכה לעולם

הנה בדבר האשה אשר כבר השבתי בתשובה לעיל שאני סובר שנישואיה אצל רעפארמער ראב"י אינו כלום ואף להגרי"א הענקין ז"ל אינו כלום, ואיני רואה בדברי איזה ספק נוסף כי הצילום של הכתובה של הראב"י מעיד שהוא רעפארמער אדוק ואין מה לברר יותר, ובכלל צריך לידע כי אלו ההולכים לרעפארמער ראב"י, לא יעשו עוד חו"ק אצל רב ממש, והרעפארמער כולם כופרים גמורים בכל עיקרי האמונה ואין מה לחקור אודותו, ובלא זה ליכא כלל ענין עשיית קידושין אצלם. סוף דבר איני רואה שום דבר לעגן את האשה יותר.

סימן יט – שאלה בענין היתר נישואין לאשה שנשאת בברית המועצות

א20. ע"ד אירוסי ערכאות, לב איברא, עמוד

ואמנם החיים של הקומוניסטים ברוסיה, שתכלית שיטתם היא לבטל קשר האישות מהארץ, וגם בהוה קישורם הוא עראי, אם אמנם באמת אין מקפידים על הפקר נשותיהם יש לדמות זה לאומר לאשה הרי את קנוי' לי ואין את אסורה לכל אדם שבארתי בספרי שאין זו א"א. גם מטעם שהקומוניזם הוא להם כעין דת ומקפידים שלא יהא ביניהם עסקי גו"ק ע"פ דת, יש לדמות זה יותר לדין האנסים שבר"ב ש"ס' ו. ובפרט כשדורים בין שכמותם. וכ"ז אינו ענין לנשואי ערכאות שבאמריקה ומקו"א.

ב. שו"ת הריב"ש סימן ו

שאלה אשה אחת באה מממורקה מאותן האנוסות לעבודת ככבים ובנה בחקה ונאמר לה מה טיבך ומה טיבו של בן זה, ואמרה שאנוס אחד מארץ ארגון תבעה לינשא לו קודם הגזרה כדת משה ויהודית ולא עלתה בידו. ולאחר הגזרה בכמו שבוע אחד בא [אנוס אחד] לע' ככבים אהבו של אותו אנוס החפץ בה ודבר על לבה להנשא אליו והיא נתפייסה ונגמר הזוג ביניה'. אלא שלא קדשה בעדים ולא נשאת לו בעשרה אלא על ידי עובדי ככבים בחקות דתם ובכהני במותם. וישבה בביתו עמו כאשתו לכל דבר בחזקת אישות והיו יודעים זה אנוסים רבים. וישב עמה כמשלש חדשים ונתעברה ממנו וזה פריה, והלך האיש ההוא מעבר לים ולא יסף שוב אליה עוד. ילמדנו רבינו מה יהיה משפטה ואם יש לחוש לה אם לא.

תשובה אין ספק כי האירוסין או הנשואין תקראם כמו שתראה שנעשו בנימוסי עובדי ככבים ובכהני במו"ת שאין בהם חשש קדושין אף אם היו בהם עדים כשרים שהרי לא נתקיים בהם נתן הוא ואמר הוא /קדושין ה/. ואף אם נאמר שאין אמירתו מעכבת כיון שנתקבצו יחד כדי להתארס או להנשא /קדושין ו/ והוא כמדבר עמה על עסקי קדושה ונתן לה ולא פירש דקיי"ל דיו כל שעוסקין באותו ענין. מכל מקום בכאן הרי לא נתן לה כלום רק שהכומר מברך אותם בקול גדול ונותן טבעת לכל אחד... דאפי' לדעת אותם הגאונים ז"ל שסוברין דבסתם אמרינן לשם קידושין בעל הכא בנדון זה לא בעל לשם קידושין. דכיון שהתנו בנישואין בחקות העובדי ככבים ובבית במו"ת מפי הכומר הרי הוא כאילו פירשו שאין דעתם לשם קדושין כדת משה ויהודית אלא בדרכי עובדי ככבים שאין בתורת קדושין וגיטין.

סימן כ – היתר נישואין לאשה שנשאת ע"י ראב"י ריפורמי

א. שולחן ערוך חושן משפט הלכות עדות סימן לד סעיף כב

המוסרים לאנסים, והאפיקורסים והמומרים לעבודת כוכבים, פחותים מהעובדי כוכבים ופסולים לעדות.

ב. רמב"ם הלכות עבודה זרה פרק ב הלכה ה

ישראל שעבד עבודת כוכבים הרי הוא כעובד כוכבים לכל דבריו ואינו כישראל שעובר עבירה שיש בה סקילה, מומר לעבודת כוכבים הרי הוא מומר לכל התורה כולה, וכן האפיקורסים מישראל אינן כישראל לדבר מן הדברים ואין מקבילים אותם בתשובה לעולם שנאמר כל באיה לא ישובו ולא ישיגו ארחות חיים, והאפיקורסים הם התרים אחר מחשבות לבם בסכלות דברים שאמרנו עד שנמצאו עוברים על גופי תורה להכעיס בשאט בנפש ביד רמה ואומרים שאין בזה עון, ואסור לספר עמהן ולהשיב עליהן תשובה כלל שנאמר ואל תקרב אל פתח ביתה, ומחשבה של אפיקורוס לעבודת כוכבים.

חלק חושן משפט

סימן א – בענין השגת גבול

א. תלמוד בבלי מסכת בבא בתרא דף כא עמוד ב

אמר רב הונא: האי בר מבואה דאוקי ריחיא, ואתא בר מבואה חבריה וקמוקי גביה, דינא הוא דמעכב עליוה, דא"ל: קא פסקת ליה לחיותי... אמר רב הונא בריה דרב יהושע: פשיטא לי, בר מתא אבר מתא אחריתי מצי מעכב, ואי שייך בכרגא דהכא - לא מצי מעכב, בר מבואה אבר מבואה דנפשיה - לא מצי מעכב. בעי רב הונא בריה דרב יהושע: בר מבואה אבר מבואה אחרינא, מאי? תיקו.

ב. ערוך השולחן חושן משפט סימן קנו סעיף ז

נמצא דלדיעה זו יש ארבעה חלוקי דינים דבן עיר אחרת כשרוצה להתיישב בעיר הזאת יכול כל אחד לעכב עליו כל העיר ואם משלם מס להעיר הזאת אין יכולים לסגור עליו כל העיר אם ימצא חצר ומבוי שירצו להניחו לדור שמה ולעשות מלאכתו אבל כל מבוי יכולים לעכב עליו אפילו כשהוא מפולש ואף אחד יכול לעכב ומי שהוא מבני העיר הזאת יכול ליכנס לאיזו מבוי שירצה מהמבואות המפולשים כרחובות שלנו אם אנשי החצר שיכנס בה יניחוהו ואין בני המבוי יכולים למחות בו אבל אם הוא מבוי שאינו מפולש יכולים למחות אבני מבוי אחרת ולא על בני מבוי שלהם ואנשי החצר יכולים למחות אפילו על אנשי חצרים כשרוצה לעשות מלאכה שלא החזיק בה עד כה מפני טענת ריבוי הנכנסין וכמ"ש בסעי' א' ואף אחד יכול לעכב ובכל מה שנתבאר אין חילוק בין שבא לעשות איזה אומנות ובין שבא לפתוח חנות למכור סחורה וזהו שיטת רש"י ותוס' והרא"ש והטור והביאו רבינו הרמ"א [וכביאור הגר"א סק"כ ועי' סמ"ע ודו"ק].

ג. שו"ת אגרות משה חושן משפט חלק א סימן לח

בדבר הרבי שתבע מאלו שהתפללו אצלו מיום שקנה ביהכ"נ שלו קרוב לשלש שנים ואח"כ יסדו בגבולו ביהכ"נ אחר אשר ע"ז זה השיגו גבולו וקפחו פרנסתו וגם הוזל שיוי ביהכ"נ שלו ע"י זה אשר אי אפשר למכרו בלא הפסד גדול מאד כי לביהמ"ד אינו שוה כלום ולדירה וכדומה אין למי למכור משום שיצטרכו להוציא הרבה, כי אם לא היו מייסדים ביהכ"נ אחר כל מי שהיה דר שם ואף מי שהיה בא אח"כ לדור שם היה מתפלל אצלו, ואף שיש שם עוד ביהכ"נ אבל אינו לפי רוח היראים ועתה כשיסדו הם שהם אנשים חשובים הלכו הרבה מהיראים שהיו הולכים אצלו לביהכ"נ שיסדו הם. והם השיבו כי לא היה אפשר להם להתפלל בביהכ"נ של רב זה, מצד שינויים בנוסח ובניגון התפלה אשר הוא בלבול גדול להמתפללים שלא הורגלו בזה...

וכ"ש הכא שמייסדי ביהכ"נ האחר אינו להרוחה שיותר אסור כי כל הטעם שמתיר ר"ה בדרי" לבר מבואה דידיה הוא מטעם אתה עושה בתוך שלך ואני עושה בתוך שלי, שהוא מטעם שהראשון ג"כ לא היה לו רשות לאסור עליו לקפחו מלהרויח מעסק כזה, ולא שייך זה בעושה השני שלא להרוחה שנמצא שהראשון אינו מקפחו בכלום והשני מקפח לראשון שבזה מסתבר שאסור אף שהוא רק להפחית ולא לקפח לגמרי. ויותר מזה מצינו ביו"ד ס"ס רמ"ה ברב שמותר מצד קנאת סופרים ללמד לרבים אף שיש שם רב ומ"מ אסור לקפח פרנסת הראשון בדברים שהם בהיתר ברור, ואף בדברים שהוא פרס שאנו בושים כמו מגיטין וחליצה נמי כתב הש"ך ס"ק ט"ו שמצד המנהג אפשר יש למחות בזה, ואיירי התם ברב שלא קבלוהו כפועל לשלם לו בעניני הכנסה אלו כמפורש בד"מ שם ובתה"ד סימן קכ"ו וסימן קכ"ח, ומש"כ ברמ"א כגון שהקהל קבלו הראשון עליהם לרב כוונתו רק שקבלוהו לקראו רב וממילא היו נותנים לו כל אחד שהטריח אותו בגיטין וכדומה הפרס הקצוב ע"ז. ועיין בחת"ס יו"ד סימן ר"ל שבשכרוהו כפועל אף מדינא אסור לקפחו אף בפרס דגיטין וכדומה, ומש"כ החת"ס שם אבל בזה"ז שמקבלים ועוקר דירתו ממקומו ובא לכאן, פשוט שלא דוקא עוקר דירתו שאין חלוק דשוכר פועל אם הוא מאותו מקום או עוקר דירתו ממקום אחר. וכ"ש בכאן שלא שייך בבתי כנסיות היתר דקנאת סופרים וגם ההכנסות מביה"כ הם בהיתר גמור שאסור לאחרים לקפחו.

סימן ב – עיונים בהלכות מדינה

א. דרשות הר"ן דרוש יא

אבל בעיני פשט הכתוב כך הוא. ידוע הוא כי המין האנושי צריך לשופט שישפוט בין פרטיו, שאם לא כן איש את רעהו חיים בלעו, ויהיה העולם נשחת. וכל אומה צריכה לזה ישוב מדיני, עד שאמר החכם שכת הלסטים הסכימו

בניהם היושר. וישראל צריכה זה כיתר האומות. ומלבד זה צריכה אליהם עוד לסיבה אחרת, והוא להעמיד חוקי התורה על תלם, (ולהעמיד) [ולהעניש] חייבי מלקיות וחייבי מיתות בית דין העוברים על חוקי התורה, עם היות שאין באותה עבירה הפסד ישוב מדיני כלל. ואין ספק כי בכל אחד מהצדדים יזדמנו שני ענינים, האחד יחייב להעניש איזה איש כפי משפט אמיתי, והשני שאין ראוי להענישו כפי משפט צודק אמיתי, אבל יחייב להענישו כפי תיקון סדר מדיני וכפי צורך השעה. והשם יתברך ייחד כל אחד מהענינים האלו לכת מיוחדת, וצוה שיתמנו השופטים לשפוט המשפט הצודק האמיתי, והוא אמרו ושפטו את העם משפט צדק, כלומר בא לבאר השופטים האלה לאיזה דבר יתמנו, ובמה כוחם גדול. ואמר שתכלית מינויים הוא כדי לשפוט את העם במשפט צדק אמיתי בעצמו, ואין יכלתם עובר ביותר מזה. ומפני שהסידור המדיני לא ישלם בזה לבדו, השלים האל תיקונו במצות המלך.

ונבאר עוד כשנניח צד אחד מהצדדים, הרי שנינו בפרק היו בודקין (סנהדרין מ ב) תנו רבנן מכירים אתם אותו כו' התריתם בו קיבל התראה התיר עצמו למיתה המית בתוך כדי דיבור וכו'. ואין ספק כי כל זה ראוי מצד משפט צדק, כי למה יומת איש, אם לא שידע שהכניס עצמו בדבר שיש בו חיוב מיתה ועבר עליו, ולזה יצטרך שיקבל עליו התראה, וכל יתר הדברים השנויים באותה ברייתא, וזהו משפט צדק אמיתי בעצמו הנמסר לדיינים. אבל אם לא יענש העובר כי אם על זה הדרך, יפסד הסידור המדיני לגמרי, שיתרבו שופכי דמים ולא יגורו מן העונש, ולכן צוה השם יתברך לצורך ישובו של עולם במינוי המלך, כמו שכתוב בפרשה זו (דברים יז יד - טו) כי תבא אל הארץ וגו' שום תשים עליך מלך וגו', שהיא מצוה שנצטוו בה למנות עלינו מלך, כמו שבא בקבלת רבותינו ז"ל (סנהדרין כ ב), והמלך יכול לדון שלא בהתראה כפי מה שיראה שהוא צריך לקיבוץ המדיני.

נמצא שמינוי המלך שוה בישראל וביתר אומות שצריכים לסידור מדיני, ומינוי השופטים מיוחד וצריך יותר בישראל, וכמו שהזכיר עוד ואמר (דברים טז יח) ושפטו את העם משפט צדק, כלומר שמינוי השופטים ויכלתם, הוא שישפטו העם במשפטים צודקים אמיתיים בעצמם...

אלא שישראל נטו בעת ההיא יותר לתיקון קיבוץ המדיני. ואילו שאלו להם מלך בסתם שיאמרו שימה לנו מלך, או שיבקשו לסיבת תיקון מלחמותיהם, לא ימצא להם בדבר הזה עון (אשר) [או] חטא, אבל מצוה, אך היה חטאתם באמרם שימה לנו מלך לשפטנו ככל הגוים, שרצו שיהיו משפטיהם נמשכים מצד המלכות, לא מצד שופטי התורה. ויורה על זה מה שכתוב אחריו (שם ו) וירע הדבר בעיני שמואל כאשר אמרו תנה לנו מלך לשפטנו, לא אמר כאשר אמרו תנה לנו מלך בלבד, כי לולי אמרו כן לא היה רע בעיניו, אבל מה שהוקשה לו, באשר אמרו לשפטנו. ומפני זה אמר ה' לשמואל לא אותך מאסו כי אותי מאסו ממלוך עליהם (שם ז), כי הם בוחרים בתיקון ענינים הטבעי, משיחול בהם ענין האלהי...

שזה ההבדל בין השופט והמלך, שהשופט משועבד יותר למשפטי התורה מהמלך. ומפני זה הזהיר המלך וצוה שייהא לו ספר תורה שני ויביא עמו, וזהו אמרו (דברים יז יח - כ) והיה כשבתו על כסא ממלכתו וכתב לו את משנה התורה הזאת וגו' והיתה עמו וגו' לבלתי רום לבבו מאחיו ולבלתי יסור מן המצוה, כלומר שמתוך שהמלך רואה שאינו משועבד למשפטי התורה כמו השופט, צריך אזהרה מרובה לבלתי יסור מן המצוה ימין ושמאל, ולבלתי רום לבבו מאחיו, כפי היכולת הגדול שנתן לו השם יתברך. אבל בשופט לא הוצרך לכל אלו האזהרות, מפני שיכלתו מוגבל כפי משפט התורה, באמרו ושפטו את העם משפט צדק. והזהירו, שהמשפט הוא לא יטה בשום פנים, באמרו (שם טז יט) לא תטה משפט.

סימן ג – בענין מינוי ירושה ברבנות

א. שו"ת חתם סופר חלק א (אורח חיים) סימן יב

היוצא לנו מזה לענין ולנידון שלפנינו אי אין רוב הציבור מסכימים עליו להיות להם לרב ותופס ישיבה וכדומה אין לו להשתרר עליהם מטעם נחלת אבותיו כלל, ומ"ש הרמ"א ביו"ד סו"י רמ"ה בניו קודמים נמי האחזיק עצמו בשררה [קא] אבל לא אהוראה ורבנות, אך אי הציבור הסכימו עליו אפילו יהיה טעמם משום שרוצים לעשות נחת רוח לרבם צ"ל ומשום דאית לי' זכות אבות פשיטא דזה המנגדו שלא כדן עושה ומצער הציבור ועתיד ליתן את הדין, ואפילו יהיה גדול הרבה ממנו מ"מ הלא ר"ע ור' יהושע היו גדולים מראב"ע ואפ"ה מנהו לראב"ע נשיא מפני שר"ע לא היה לו זכות אבות ור' יהושע היה בר פלוגתא דר"ג, ש"מ כיון דראב"ע היה ראוי להיות נשיא על כל ישראל זולת איזה חכמים שהיו גדולים ממנו בתורה ומיהו בשארי מילי היה הוא עדיף מיניהו אין ראוי שיפסידו כל ישראל מפני

ב' וג' אלו, וה'נ בכל עיר ועיר אין החיוב שיהיה הממונה פרנס על הציבור גדול מכל לומדי העיר דוקא כי לפעמים הוא מרוצה לציבור ולא החכמים האלו אעפ"י שהם גדולים מזה בתורה, כיון שעכ"פ לכל הציבור ראוי זה להיות מנהיג לא יפסידו הם עבור ב' לומדים אלו, ואי ח"ו עבדי שלא כדן ודתה"ק להביא הדבר בפלילים ענשם חרוץ ולא אקוה זה ח"ו, וה' ישפות שלומו, וירים קרן לעמו, ויהי עלינו נועמו, הכ"ד א"נ.

ע"פ יפקוד אלקי הרוחות וכו' שהיה 2 וכעת רואה אני ראי' אחרונה גדולה מכולן והוא דאיאתא במדרש פ' פנחס משה סבור שבניו יורשים מקומו ונטלים שררתו וכו' אמר לו הקדוש ברוך הוא לא כמו שאתה סבור וכו' הרבה שרתך יהושע והרבה חלק לך כבוד והוא פורס את מחצלאות וכו' נוצר תאנה יאכל פריה וכו' עכ"ל מדרש יע"ש, והנה מרע"ה בעצמו אמר אשר יצא לפניו וכו' וכו' יבוא לפניו ואשר יבוא לפניו וכו' יבוא לפניו ואשר יבוא לפניו וכו' ומדרש ואילו לא היה יודע בבניו כל אלו המדות לא היה מבקש להם גדולה שהיה סותר א"ע בתפלתו, אע"כ היו הבנים ראויים לכך והקב"ה לא אמר שיהושע יותר הגון לכך אלא שסידר הספסלים ואת המחצלאות, וקשה הא כתיב תחתיו מבניו אע"כ בכתר תורה לא נאמר זה, אבל אלעזר ירש גדולתו של אהרן דבכה"ג המצוה תחתיו מבניו נדפס בסוף תשו' א' מרב א' נקרא מו"ה שואל ונעלמה 3 ולא ברבנות וזה ראי' ברורה לפע"ד, ובתשו' רמ"א דא"ד ממנו כל הנ"ל במ"כ.

ב. שו"ת חתם סופר חלק א (אורח חיים) סימן יג

ע"כ דברתי מדרך מוסר וד"א, אמנם הנוגע מזה לדינא קושטא קאמינא כי עד היום הזה כבר באו לפני איזה מעשים בענין כזה והוריתי הלכה למעשה שאין קדימה לבן אם יש אחר טוב ממנו וכ"ש שהציבור חפצים באחר, והאמנם הרמ"א ב"ד ס"ס רמ"ה העתיק דברי הרמב"ם בהל' מלכים ומשמע שעכ"פ אם אין מנהג או אין ציבור חפצים דוקא באחר יש קדימה לבנו גם לרבנות, אך המג"א ס"ס נ"ג מיייתי תשו' רשד"ם (והוא בס"י פ"ה שם ובסוף התשו' ע"ש) וגם דברי הרמ"ע דכל זה בשאר התמניות אבל במינוי רבנות של תורה הפקר הוא כדאיאתא ביומא [ע"ב ע"ב], ואפילו משוח מלחמה אינו מוריש מינוי לבנו ולכה"ג אצטריך קרא ולא ילפינן ממלך מינוי קדושה מינוי מלכות ושאר פקידות דמייתי תוס' סוטה מ"א ע"ב, ובעשרה מאמרות כתב אנשי בית שני ראו שניטל המלכות מבני דהע"ה לגמרי על כן הנהיגו מהלל ואילך למנות נשיא תורה מזרע דהע"ה לקיים לא יסור שבט מיהודה ומשו"ה היה להם מן אז והלאה בירושה מטעם מלכות לא מטעם תורה, וכבר הארכתי בזה בתשובה והעליתי כן להלכה, שוב מצאתי בס' גנת ורדים חי"ד ס"ס ז' ח' פלוגתא בזה.

ואמנם היום חזרתי ועיינתי בזה לקיים דברי הרמ"א ס"י רמ"ה, דודאי נשיא התורה בזמן חז"ל היה כעין מינוי קדושה לבד לא שירות וזה איננו בירושה, אך עכשיו הוא כמשועבד לקהל לעשות צרכיהם בשכר ולא גרע מש"ץ ואטו מפני שהוא ג"כ שר בתורה מגרע גרע, הרי קמן דמהלל ואילך אף על פי שהיה נשיא תורה מ"מ כיון דפתיך בהו ג"כ זכר למלכות ב"ד ירשו בניהם ה"נ דכוותיה, וב"ה שזכיתי להפך בזכותי דת"ח ובניהם אחריהם.

אך מ"מ בענין רבנות דמדינה שעיקרו שיהי' גדול מכל רבני המדינה ושישאלו ממנו ועל פיו יצאו ויבואו, ואם איננו גדול מהם בודאי לא יועיל ירושת אבותיו ואי גדול מכולם אזי אפילו איכא בעלמא גדול מזה מ"מ זכות אבותיו יעמדו לו להקדימו, אבל אי איכא במדינה גדולים ממנו אי אפשר לומר שיש לו קדימה, וא"כ אפילו אחר שיתפרסם לי כן שהוא זה גדול מכולם אם אכתוב כן אפילו יהיה אמת מ"מ אני כמטיל קוצים בעיני הרבה רבנים, ע"כ לכשיגיע הדבר לכלל זה צריך מיתון והתחכמות והזמן יגיד לטובה ואחתום בברכה מרובה כנפשו היקרה ונפש אוהב נאמן: פ"ב יום ה' ב' אדר תק"צ לפ"ק: משה"ק סופר מפפד"מ.